

*Григорій СЕРЕДА,
ректор Національної академії
прокуратури України,
державний радник юстиції 2 класу,
доктор юридичних наук, доцент*

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОТЕРПІЛИХ І СВІДКІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Ключові слова: безпека; захист; заходи безпеки; безпека потерпілих та свідків; програма захисту свідків.

Однією з найважливіших умов ефективного розкриття та розслідування злочинів, а також засудження винних у їх вчиненні осіб є готовність потерпілих і свідків до співпраці з правоохоронними органами. Багато із них не бажають давати свідчення, оскільки почувають себе незахищеними від розголошення особистої інформації, осуду оточуючих та погроз з боку злочинців. У науковій літературі наголошується на тому, що одна з суттєвих причин латентності злочинності, передусім організованої, полягає у ненадходженні інформації про вчинені злочини до правоохоронних органів, оскільки її носії, побоюючись розправи злочинних елементів, не вірять у спроможність захисту від протиправних посягань в разі надання такої інформації державним органам [1, 75]. Поширеність випадків насильницького впливу на учасників кримінального судочинства та небезпечна динаміка цього явища в Україні очевидні, й це підтверджується спеціальними науковими дослідженнями [2, 9]. Зазначене свідчить про актуальність дослідження питань вдосконалення системи забезпечення безпеки потерпілих і свідків.

Питанням безпеки потерпілих та свідків у своїх роботах приділяли увагу В.С. Зеленецький, М.В. Куркін, Г.О. Душейко, В.М. Коваль, А.М. Орлеан, С.М. Пашков, В.В. Смірський, Б.В. Щур та інші науковці. Водночас сьогодні існують невирішені проблеми, що потребують подальших досліджень у цій сфері.

Метою даної статті є з'ясування проблем застосування української системи за-

безпечення безпеки потерпілих і свідків, а також перспектив її вдосконалення з урахуванням досвіду європейських країн.

Передбачена Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 11 червня 1994 року система безпеки містить досить великий, але не вичерпний перелік конкретних заходів, що, як декларується у законі, можуть застосовуватись до надзвичайно широкого кола учасників кримінального судочинства, а також членів їх сімей та близьких родичів. Підставою для вжиття будь-якого із заходів забезпечення безпеки закон визначає дані, які свідчать про наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу і майну вказаних осіб. Очевидно, що фізичні можливості належного забезпечення високого рівня безпеки всім тим, щодо кого виникають такі підстави, обмежені досить скромними матеріальними й фінансовими ресурсами нашої країни. З огляду на це, а також ряд інших чинників (опитані як експерти слідчі відносять до них: відсутність належного досвіду застосування таких заходів; відсутність методики їх застосування; недостатню довіру до підрозділу, що виконує такі заходи; недовіру потерпілих (свідків) до ефективності таких заходів тощо) на практиці рішення про застосування заходів безпеки приймається уповноваженими суб'єктами не досить часто. До того ж, як правило, застосовуються найпростіші та не завжди найефективніші з усіх передбачених законом заходи.

Незважаючи на значно більші фінансові можливості сучасних європейських країн, їх

системи забезпечення безпеки є набагато раціональнішими, в тому числі й за рахунок меншої доступності. Заощадливі європейці, наприклад, не гарантують застосування передбачених спеціальними програмами дорогих заходів забезпечення безпеки від загрози з боку злочинців кожному учаснику кримінального судочинства.

Відповідно до італійського законодавства, наприклад, для того, щоб отримати повноцінний захист, обвинуваченій особі, яка бажає співробітничати із правосуддям (таку особу називають колаборантом), необхідно підписати меморандум про порозуміння з державою. Цей документ передбачає з боку колаборанта зобов'язання про надання слідчим органам всієї відомої інформації протягом 180 днів в обмін на різні пільги, включаючи схему захисту. При цьому інформація, яку обіцяє надати така особа, повинна, як це сформульовано у законі, бути «безсумнівно надійною, новою або фундаментально важливою для ходу розслідування». Крім того, колаборант повинен зобов'язатись розкрити всю інформацію, необхідну для виявлення, вилучення й конфіскації грошей та інших речей злочинної організації. Без дотримання наведених умов держава не витратиться на надання повноцінного захисту особі. Таке обмеження є неабияким стимулом для співробітництва зі слідчими органами.

Включення особи в програму захисту свідків у Німеччині передбачає обов'язкову наявність таких умов: тяжкий злочин або вчинення злочину організованою групою чи злочинною організацією; добра воля свідка, його безумовна готовність давати свідчення, надійність та здатність до функціонування в якості особи під захистом; існування дійсних чинників небезпеки для свідка, викликаних його готовністю до свідчень; беззаперечна необхідність або суттєве значення таких свідчень для судового кримінального процесу.

У Словаччині для того, щоб зменшити навантаження на програму захисту свідків, також обмежено коло осіб, які можуть бути в неї включені. До них віднесено лише свідків/потерпілих у найбільш тяжких злочинах та злочинах, пов'язаних з організованою злочинністю. Натомість створено більш доступну і відчутно економнішу короткострокову програму захисту свідків.

Викладене свідчить про можливість запозичення Україною європейського досвіду оптимізації використання наявних ресурсів.

На наш погляд, немає жодних перешкод для того, щоб у національному законодавстві поставити можливість реалізації права підозрюваного, обвинуваченого або підсудного на вжиття стосовно них найбільш серйозних та ефективних заходів безпеки (в Європі це називають включенням до програми захисту) в залежність від згоди таких осіб на співробітництво і надання цінної інформації про злочини або злочинну діяльність співучасників та інших осіб, гроші та предмети, здобуті злочинним шляхом, тощо. Такі зміни сприятимуть істотному підвищенню ефективності роботи всієї системи кримінального судочинства.

Досвід Словаччини щодо поділу на спрощену (короткострокову) програму захисту учасників кримінального судочинства та більш ґрунтовну (тривалу) програму застосування заходів забезпечення безпеки таких осіб також доцільно використати при вдосконаленні вітчизняної системи захисту свідків. При цьому для першої більш прийнятним буде саме спрощений порядок прийняття рішення про її застосування та якомога найшвидше узгодження такого рішення, водночас для другої важливіша ґрунтовність та продуманість комбінації всіх можливих заходів.

Реформування потребує й недостатньо чіткий підхід до визначення підстави для вжиття заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, якою відповідно до ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. На сьогодні нерідко трапляються ситуації, коли суб'єкт винесення рішення про застосування заходів безпеки вважає, що доки у нього немає підтвердження факту вже наявного посягання на життя, здоров'я, житло або майно, він не має права виносити рішення про застосування заходів безпеки.

Поряд із соціально-економічними та фізичними заходами забезпечення безпеки, безпосередньо передбаченими Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», виділяють правові, що у свою чергу поділяються на кримінально-правові та процесуальні заходи [3, 152].

Кримінально-процесуальне законодавство України, так само як і законодавство

багатьох європейських країн, дозволяє для забезпечення безпеки свідка, який підлягає допиту в суді, проводити цю процедуру із застосуванням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду (ст. 303 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК України)). Проте широко ця процедура не використовується. Водночас у сусідній Словаччині, де подібне застосування технічних засобів називають відеоконференцією, її застосовують до осіб, які дають свідчення, значно частіше, ніж інші заходи безпеки. Цей захід дає можливість зберегти таємницю як місця перебування, так і анкетних даних допитуваної особи. Висока якість організації відеоконференції у багатьох випадках допомагає відмовитись від застосування комплексу інших, значно дорожчих, заходів.

Створення належного механізму застосування такої процедури в Україні сприятиме підвищенню загального рівня довіри до системи заходів безпеки, зростанню її ефективності. З цією метою потрібно не лише забезпечити суди відповідним обладнанням і створити можливості для безпечного дистанційного зв'язку, а й доручити його налагодження та застосування досвідченим фахівцям, як це зроблено у Словаччині, Італії та багатьох інших європейських країнах. Їхній досвід свідчить про високий рівень безпеки та економічну доцільність застосування цього заходу порівняно з іншими. Крім того, у КПК України доцільно передбачити механізм підтвердження особи свідка, який під час судового засідання перебуває в іншому приміщенні або взагалі за межами приміщення суду, і суб'єкта, уповноваженого на такі дії.

Для зменшення ризику насильницького впливу на потерпілих та свідків під час судового розгляду й мінімізації наслідків їх відмови від надання обвинувальних показань, актуальною є проблема підвищення якості отримання та фіксації свідчень на досудовому слідстві. При цьому слід враховувати, що для потерпілої особи кожен наступний допит може бути пов'язаний із додатковим її психологічним травмуванням. З найбільш уразливими потерпілими (особливо неповнолітніми) необхідно намагатись вже під час першого допиту з'ясувати всі необхідні обставини. Доцільним тут буде розповсюдження досвіду європейських країн щодо проведення більшості допитів особи на досудовому слідстві із застосуванням відеоза-

пису. Останній використовується значно частіше, ніж в Україні, та у певних категоріях справ є обов'язковим. Крім того, цікавий і повчальний досвід Італії та Німеччини, відповідно до процесуального законодавства яких за наявності певних умов передбачається участь судді в проведенні допиту свідка або потерпілого вже під час досудового слідства. У зв'язку з цим виникає можливість звільнити особу, яка дає свідчення, від участі в судовому розгляді справи. За таких умов спрощується процедура забезпечення безпеки особи шляхом, наприклад, її невідкладного переселення до іншої країни тощо. Подібний механізм може бути успішно впроваджений і в кримінально-процесуальне законодавство України.

Додатковим кримінально-правовим фактором стримування злочинних посягань на потерпілих та свідків може стати внесення за аналогією із законодавчими нормами європейських країн до передбаченого ст. 67 Кримінального кодексу України (КК України) переліку такої обтяжуючої обставини, як «вчинення злочину стосовно особи, щодо якої застосовуються заходи забезпечення безпеки». Вочевидь така обставина значно підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину.

Підвищенню ефективності заходів безпеки сприятиме розробка й закріплення методики застосування кожного з них у відповідних внутрішньовідомчих і міжвідомчих наказах та інструкціях. При цьому доцільно максимально обмежити кількість обізнаних про застосування певного заходу до конкретної особи. Як з'ясувалось, проблема мінімізації кількості обізнаних осіб актуальна і для європейських країн.

Вітчизняне законодавство обмежується засобами безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, зокрема свідків і потерпілих, у той час як законодавства інших країн оперують категорією «захист». Остання крім засобів безпеки включає і заходи соціального захисту. Можна побачити, що відповідно до Закону Республіки Казахстан «Про державний захист осіб, які беруть участь у кримінальному процесі» та Закону Республіки Білорусь «Про державний захист суддів, посадових осіб правоохоронних та контролюючих органів» захист вказаних осіб означає не лише використання заходів безпеки, а й заходів правового і соціального характеру. Відповідно до Закону Російської

Федерації «Про державний захист потерпілих, свідків та інших учасників кримінального судочинства» захист передбачає заходи безпеки та соціальної підтримки. Згідно із Законом Республіки Молдова «Про державний захист потерпілих, свідків та інших осіб, що сприяють кримінальному процесу» до заходів державного захисту також належить соціальний захист (обов'язкове державне страхування за рахунок коштів державного бюджету, одноразова допомога, пенсія, відшкодування матеріальних збитків) [4, 45]. Аналогічні заходи передбачено програмами захисту свідків США та більшості країн Європи. Очевидною є можливість використання зарубіжного досвіду та створення подібних

програм із відповідними заходами не лише безпеки, а й соціального захисту в Україні.

Наведені пропозиції можуть бути використані для реформування та вдосконалення чинної системи забезпечення безпеки загального кола учасників кримінального судочинства, а також для створення концепції принципово нової програми захисту саме потерпілих і свідків. Адже досвід європейських країн та США свідчить про наявність певних особливостей застосування заходів безпеки саме до потерпілих і свідків, а також про доцільність доручення таких повноважень окремому підрозділу, що не буде займатися захистом суддів, правоохоронців та інших учасників кримінального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Бобраков И.А. Уголовно-правовая характеристика преступлений, посягающих на лиц, участвующих в уголовном судопроизводстве, и проблемы их законодательной регламентации: моногр. / Бобраков И.А. – Брянск: Брянск. филиал Моск. ун-та МВД России, 2004. – 175 с.
2. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Б.В. Щур. – Х., 2005. – 20 с.
3. Смірський В.В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства / В.В. Смірський // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2000. – № 2. – С. 152–155.
4. Ромадановский К.О. Сравнительный анализ законодательства различных стран в области государственной защиты потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства / К.О. Ромадановский // Российский следователь. – 2005. – № 10. – С. 41–48.

Григорій СЕРЕДА

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОТЕРПІЛИХ І СВИДКІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Резюме

Розглянуто основні проблеми безпеки потерпілих та свідків в Україні. Наведено особливості європейського законодавства у цій сфері. Проаналізовано основні шляхи вдосконалення української системи забезпечення безпеки потерпілих і свідків на підставі українських наукових розробок та зарубіжного досвіду.

Григорій СЕРЕДА

СИСТЕМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ПОТЕРПЕВШИХ И СВИДЕТЕЛЕЙ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Резюме

Рассмотрены основные проблемы безопасности потерпевших и свидетелей в Украине. Указаны особенности европейского законодательства в этой сфере. Проанализированы основные пути усовершенствования украинской системы обеспечения безопасности потерпевших и свидетелей на основании украинских научных разработок и зарубежного опыта.

Grygoriy SEREDA

THE SYSTEM OF GUARANTEEING SECURITY OF VICTIMS AND WITNESSES IN UKRAINE: IMPLEMENTATION PROBLEMS AND IMPROVEMENT PERSPECTIVES

Summary

The basic problems of guaranteeing security of victims and witnesses in Ukraine are considered in the article. European legislation peculiarities are proposed. The main ways of improvement of Ukrainian system of guaranteeing security of victims and witnesses are analyzed on the grounds of national scientific research works and foreign experience.